

SURXONDARYO VILOYATIDAGI RELYEF BILAN BOG'LIQ JOY NOMLARI

Jurayev Erali Xoliyar o'g'li

*Termiz shahridagi Prezident maktabi geografiya fani o'qituvchisi
eralijurayev0615@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu tezisda Surxondaryo viloyatidagi kelib chiqishiga ko'ra relyef bilan bog'liq joy nomlari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Unda biz Surxondaryo viloyatining joy nomlari xususiyatlari, shakllanishi, hozirgi holati haqida ma'lumotlarni bilib olishimiz mumkin. Viloyatda ko'plab joy nomlari relyef bilan bevosita bog'liq ekaniga guvoh bo'lasiz.

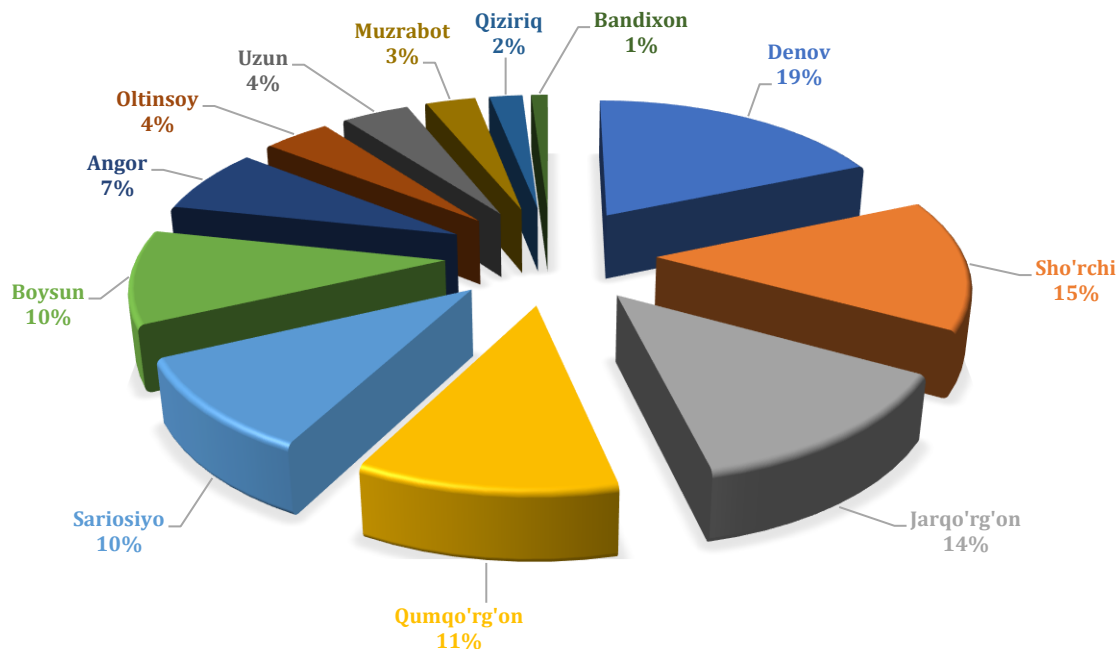
Kalit so'zlar: tog', oronim, tuman, joy, qishloq, nom, tepa, chuqur

KIRISH

Viloyat toponimlari tarkibida oronimlar salmoqli o'rin egallaydi, shuningdek orooykonimlar, orogidronimlarning hosil bo'lishida ham ularning o'rni katta. Hudud oronimlarida o'ziga xos orografik va oronimik terminlar joy nomlarida faol qo'llanilgan bo'lib, toponimik pozitivlik qonuniyati asosida juda ko'plab joy nomlari hosil bo'lgan. Joy nomlarida relyef xususiyatini aks ettiruvchi Jarqishloq, Jarobod, Tepa qo'rg'on, Chuqurqishloq singari toponimlar tarixiy nomlar sanalib, bular xalqimizning nom qo'yishdek nozik masalalarga alohida e'tibor bilan qaraganliklaridan dalolat beradi. Viloyat hududida oronim sifatida shakllangan nomlarning oykonimga o'tishi ko'proq kuzatiladi.

Dahna (forscha-tojikcha) – tog'liklar nutqida ko'p ma'nolarga ega bo'lib, daraning tor, ensiz, siqiq joyi, daraga kirish yo'lining boshi, daraning boshlanish yo tugash nuqtasi, tor jilg'aning o'zani qisqa joyi, ariqning mayda shaxobchalarga bo'lingan joyi, band va h.k. (Nafasov T., 1993, 2009) sifatida joy nomlarida ishtirok etgan bo'lib, dahna, dahana, dagana shaklida toponimlar hosil qiladi, hamda aksar hollarda oronim va gidronimlarda faol qo'llaniladi. Dahana (Denov tumani), Dahnaijom (Denov tumani), Qoradahana, Qiyakamar (Boysun tumani) yuqoridagi sifatlarni o'z nomida muhrlagan. Buni 1-rasm ma'lumotlari orqali ham ko'rish mumkin.

**SURXONDARYO VILOYATI ORONIMLARINING TUMANLAR
BO'YICHA TAQSIMLANISHI**

1-rasm: Surxondaryo viloyati oronimlarining tumanlar bo'yicha taqsimlanishi.

Manba: Viloyat statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ushbu ma'lumotlariga ko'ra Surxondaryo viloyatida joy nomlarining katta qismini relyefning muhim belgilarini anglatuvchi tepa, tosh, jar, tog' va boshqa bir qancha terminlar faol qo'llanilgan. Masalan, tepa qo'shimchali toponimlar 44 marta, jar qo'shimchali toponimlar 13 marta takrorlangan.

Relyef shakllaridan aholi maskanlariga eng ko'p qo'yiladigan nom tepa termini bilan bog'liq. Qadimda ajdodlarimiz ko'proq mudofaa, xavfsizlik nuqtai nazaridan ya'ni, dushman xavfini ancha uzoqdan bilish yoki boshqalarni bu haqida ogohlantirish maqsadida yashash manzilgohlarini tepalar yaqinida barpo etganlar. Surxondaryo viloyatida tepa so'zi qatnashgan bir nechta toponim mavjud. Ko'ltepa va Qaritepa shular jumlasidandir. Shuni qayd etish kerakki tumandagi Qaritepa toponimining nomi mahalliy sheva bilan bog'liq bo'lib qadimiy, eski ma'nosida, ya'ni vaqt jihatidan oldin yaratilgan, yoki yonidagi tepalarga nisbatan oldin bunyod etilgan ma'nosini anglatadi.

Viloyatning toponimiyasida tosh, sang kabi orografik termin bilan bog'liq toponimlar ham ko'p uchraydi. Ularning asosiy qismini nurash natijasida hosil

bo'lgan relyef shakllari bilan bog'liq toponimlar tashkil etadi. Odamtosh, Qo'ytoosh, Teshiktosh kabi nomlarni misol sifatida ko'rsatish mumkin.

Toponimikada geografik obyektlarning ko'rinishi xususiyatidan kelib chiqqan nomlar ham ishlatiladi, xususan Beshpanja, Og'zikeng, Ichaksirt, Tumshiqcho'qqi va boshqa nomlar shu usul bilan paydo bo'lgan. Viloyatimizda bunday nomlar atigi bir joyda uchraydi, Sho'rchi tumanida Oqtumshuq nomli aholi manzilgohi mavjudligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmadaliyev Y.I. Toponimika va geografik terminshunoslik. – Farg'ona, 2018
2. Суперанская А.В. Что такое топонимика? М.: Наука, 1984.
3. Do'simov Z., Egamov X. Joy nomlarining qisqacha izohli lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1977.
4. Hasanov H.H. Geografik nomlar imlosi. –Toshkent: Fan, 1962.
5. Hakimov Q. Toponimika darslik. –T.: Mumtoz so'z, 2016. 386-b.
6. Jurayev E.X. Names of geographical places related to professions in Surkhandarya region. Golden Brain, 1(2), 187-192. 2023. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7555851>
7. Jurayev E.X. Is learning place names into groups the most important task. Scholar, 1(1), 22-28. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7548612>
8. Jurayev Erali, & Muzropov Sherzod. (2022). QUMQO'RG'ON QUMDAN QILINGAN QO'RG'ONMI?. RESEARCH AND EDUCATION, 1(2), 198–204. <https://zenodo.org/record/6595279#.YpZClB4Sw0M>
9. Mirakmalov M.T. Geografiyada toponimika. – T.: 2008. -80-b.
10. Nafasov T. Surxondaryo toponimiyasi. TerDU xabarлари, 2009.